

W tym celu należało zbadać nie tylko sam obiekt, ale także i jego otoczenie, co miało na celu wydobycie jak najwięcej informacji o jego historii i znaczeniu. W tym celu należało zbadać nie tylko sam obiekt, ale także i jego otoczenie, co miało na celu wydobycie jak najwięcej informacji o jego historii i znaczeniu. W tym celu należało zbadać nie tylko sam obiekt, ale także i jego otoczenie, co miało na celu wydobycie jak najwięcej informacji o jego historii i znaczeniu.

Przedmiotem pracy jest historia miasta Székeshérvár od czasu jego założenia do chwili obecnej. W tym celu należało zbadać nie tylko sam obiekt, ale także i jego otoczenie, co miało na celu wydobycie jak najwięcej informacji o jego historii i znaczeniu. W tym celu należało zbadać nie tylko sam obiekt, ale także i jego otoczenie, co miało na celu wydobycie jak najwięcej informacji o jego historii i znaczeniu.

Krzysztof Kucharski

**SZÉKESFEHÉRVAR ÉVSZÁZADAI, t. 1: Az államalapítás kora, Székeshérvár 1967, ss. 164.**

Omawiana pozycja stanowi pierwszy tom wydawnictwa poświęconego jubileuszowi upływającej w roku 1972 tysięcznej rocznicy założenia miasta Székeshérvár, odgrywającego poważną rolę w pierwszych wiekach istnienia państwa węgierskiego. Kilkanaście artykułów w języku węgierskim, z niemieckimi streszczeniami, poświęconych jest genezie miasta, jego najstarszym dziejom czy szerszym problemom pośrednio z tymi zagadnieniami związanym.

A. Kralovánsky, *Die Ausbildung der Stadt Stuhlweissenburg (Székeshérvár) auf Grund der archäologischen Daten* (s. 7—18). Autor rozważa walory obszaru, na którym usadowiło się miasto, dzieje jego zasiedlenia, ze szczególnym naciskiem na przebieg sieci handlowych w okresie rzymskim. Szczegółowej analizie poddaje rozmieszczenie osad i cmentarzysk z czasów Arpadów, wnioskuje na tej podstawie i w oparciu o średniowieczne itineraria o przesunięciu o kilka km węzła drożnego w ostatniej ćwierci X w. w miejsce, na którym książę Géza założył miasto.

G. Györffy, *Das Erscheinen von Stuhlweissenburg (Székeshérvár) in*

*den Geschichtsquellen* (s. 19—25). Autor analizuje najstarsze, XI—XII-wieczne, węgierskie i obce redakcje nazwy miasta, dające się wyłożyć jako „Białogród”, co miało jakoby wskazywać na istnienie tu zamku wzniesionego z białego kamienia. Miastu, założonemu przez Gézę, właściwą rangę nadał Stefan I, fundując przypuszczalnie około 1015 r. bazylikę i kaplicę pałacową.

E. Fügedi, *Frühgeschichte Stuhlweissenburgs (Székesfehérvár) im Spiegel des Grundrisses der Stadt* (s. 27—34). Podobnie jak Kralovánszky, przypisuje autor poważną rolę w genezie miasta zmianie lokalizacji węzła dróg dalekośiężnych, głównie biegnących do Włoch i w kierunku Belgradu, lokując jednak ten fakt w początkach XI w. Początek miastu miał dać zamek wzniesiony na obecnym wzgórzu katedralnym — rezydencja panującego i strażnica na szlaku zarazem. W latach 1038—1150 była tu stolica kraju otoczona wokół zespołem nowych osiedli. Na lata około 1162—1172 przypada ulokowanie na przedmieściu pierwszych osadników na prawie miejskim — „latini”, przesiedlonych po najeździe tatarskim w 1241 r. w obręb murów miejskich, czego konsekwencje społeczno-prawne określiły trwale charakter miasta po okres okupacji tureckiej.

A. Kralovánszky, *Siedlungsgeschichtliche Probleme der Stadt Stuhlweissenburg (Székesfehérvár) in den X—XI Jahrhunderten* (s. 35—47). Autor wysuwa przypuszczenie, iż wzmiankowane uprzednio przesunięcie węzła drożnego było rezultatem polityczno-strategicznych zamysłów księcia Gézy — rzecznika silnej władzy centralnej. Analizuje następnie topografię tej załążkowej formy miejskiej i zachodzące w niej w X—XI w. zmiany, lokalizując rezydencje książęcy z kaplicą, probostwo, targ, osady dalszego zaplecza itp. Autor wskazuje na pokrewieństwo w rozplanowaniu tej fazy miasta ze współczesnymi grodami polskimi, ruskimi i bułgarskimi, świadczące zarówno o ogólnych prawidłowościach ekonomiczno-społecznego rozwoju, jak też międzynarodowych, w pierwszym rzędzie polskich, powiązaniach księcia Gézy.

G. Bónis, *Stuhlweissenburg (Székesfehérvár), die Residenz der Arpaden* (s. 49—61). Autor na podstawie studiów porównawczych próbuje rozstrzygnąć kwestię istnienia rezydencji królów węgierskich w XI—XII w. Wskazując na stopniową krystalizację podobnych ośrodków w Europie, przyjmuje następujące momenty przemawiające za Székesfehérvár, zastąpionym w XIII w. przez Budę: przekazy źródłowe, pochowanie w bazylice większości panujących od czasów Kolomana, wyjątkowo wysokie uprzywilejowanie miejscowego ośrodka kościelnego, koronowanie tu panujących i przechowywanie insygniów władzy oraz odbywające się corocznie obchody ku czci św. Stefana, połączone z uroczystym sprawowaniem sądów przez króla, co stanowiło załążek węgierskiego parlamentu.

S. Vajay, *Grossfürst Géza und seine Familie* (s. 63—100). Autor przedstawia rekonstrukcję drzewa genealogicznego księcia Gézy i jego potomstwa do drugiego pokolenia, w której zasługującym na specjalną uwagę elementem jest hipotetyczne ustalenie pogańskiego imienia Bezprym dla brata Gézy — Mihály'a (Michała), ochrzczonego w Gnieźnie w 971 roku, oraz stwierdzenie koneksji z margrabiami turyńskimi.

J. Horváth jun., *Einige Probleme der Frühgeschichte von Stuhlweissenburg (Székesfehérvár) auf Grund der schriftlichen Quellen*, (s. 101—116). Artykuł zawiera próbę wyjaśnienia sensu występujących w obcych źródłach terminów „biali” i „czarni” Węgrzy. Przymiotnik „biały” miał według autora znaczenie wyróżniające, określając plemiona skupione wokół panującej dynastii Arpadów. Stąd też wywodzi nazwę rezydencji „Alba civitas” (ob. Székesfehérvár). Epitet

„czarny” miał natomiast służyć białym Węgrom dla określenia plemion zamieszkujących na wschód od Cisy, podporządkowanych konkurencyjnemu rodowi Gyula. Ci ostatni byli równie przekonani o swej znakomitości, stąd m. in. nazwa rezydencji ich władców — Alba Julia — Gyula-fehér-vár. Inne zagadnienia poruszane w artykule to hipoteza autora o ufundowaniu najstarszego kościoła w „Alba civitas” już przez księcia Gézę oraz dyskusja nad zakresem przywilejów, nadanych przez króla Stefana instytucjom kościelnym tego grodu.

P. Németh, *Zur Frage der Ausbildung der ersten hungarischen Diözese* (s. 117—124). Autor uważa za możliwe wysunięcie hipotezy o założeniu diecezji w Veszprém już około 1000 r., tj. jeszcze za panowania księcia Gézy. Skłania go do tego analiza źródeł pisanych, a szczególnie archeologicznych (relikty architektury i cmentarzyska z X/XI w.), świadczących o postępach chrystianizacji i znacznej już wtedy randze tego kościelnego ośrodka.

J. Nemeskéri — A. Kralovánshy, *Die geschätzte Bevölkerungszahl Stuhlweissenburgs (Székesfehérvár) in den X—XI. Jahrhunderten* (s. 125—140). Artykuł rozpoczyna omówienie środowiska geograficznego najstarszych dziejów miasta oraz stojących do dyspozycji materiałów archeologicznych i antropologicznych. Wyjściowe wskaźniki liczbowe autorzy uzyskują na podstawie antropologiczno-demograficznej analizy cmentarzyska z XI w. w Képuszta (w Székesfehérvár brak przebadanego w całości). Liczebność osiedli otwartych, przeciętnie po 25 osobników, odtwarzają na podstawie analizy cmentarzysk, natomiast zaludnienie miasta — mnożąc szacunkowe ilości domostw przez uzyskany z poprzednich wyliczeń wskaźnik przeciętnej rodzinnej jednostki gospodarczej (7 osobników), co daje w rezultacie liczbę 3690 ( $\pm$  500) osobników.

K. Kozák, *Die ältesten Bauperioden der königlichen Basilika von Stuhlweissenburg (Székesfehérvár)*, (s. 141—155). Autor wysuwa przypuszczenie o wcześniejszym pojawieniu się na Węgrzech prostszych bazylik z jedną absydą aniżeli trzyabsydowych. W konsekwencji wnioskuje, na podstawie wyników ostatnich badań, o stopniowej rozbudowie kościoła w Székesfehérvár ze stosunkowo prostej budowli, zapewne jednonawowej z jedną absydą, w złożony układ trzynawowy z wieżami i różnorodnymi przybudówkami.

E. Kovács, *Die Schätze der königlichen Basilika von Stuhlweissenburg (Székesfehérvár) im XI. Jahrhundert*, (s. 157—164). Krótki, pozbawiony ilustracji (!?) artykuł zawiera omówienie precjozów będących wyposażeniem miejscowej bazyliki, w większości znanych wyłącznie z przekazów źródłowych. Jedyne niewątpliwie zabytki z czasów króla Stefana stanowią ornat, używany następnie jako płaszcz koronacyjny, wykonany wg autorki przez miejscowych rzemieślników, nawiązujący jednak stylem do ośrodków południowo-niemieckich. Autorka snuje następnie rozważania na temat innych przedmiotów należących do skarbcza, a przede wszystkim poddanej wielu przeróbkom korony królewskiej i tzw. czapki świętego Stefana, być może pierwotnie nakrycia czaszki w relikwiarzu.

Omówione artykuły dostarczają interesującego i ambitnego przeglądu aktualnego stanu badań i najnowszych koncepcji, dotyczących jednego z najważniejszych ośrodków węgierskich epoki Arpadów. Część z nich, jak np. prace Kralovánshygo i Nemeskeriego, zawiera ponadto ciekawe propozycje metodyczne. Nie sposób jednak nie zauważyć, iż na sprawdzalności niektórych, niestety podstawowych koncepcji, dotyczących np. czasu powstania pierwocin miasta, ich lokalizacji i rozmiarów, chronologii bazyliki itp., w sposób ujemny zaciążył brak kompleksowych badań archeologicznych na większą skalę. W takiej sytuacji na rozstrzygnięcie pewnych zagadnień wypadnie jeszcze poczekać. Z drugiej strony

